

Цветанка Еленкова

ТРЕВА

Онова петно
на залепналата за листа капка
излязло извън очертанията си
нимб на икона
вълна в скала
дантела от Камариняс
е някой който се спира на думите
без да се оглежда
и хвърля отблясъци

Както казват гърците – „калокагатия“

Разговор на Петя Хайнрих с Цветанка Еленкова за поезията и нейната преводимост

Писател, преводач и издател, Цветанка Еленкова е един от хората в България, които са мостът и гръбнакът на съвременната ни поезия. Заедно със съпруга си, английският преводач и поет Джонатан Дън, създават издателство „Смол Стейшънс Прес“, специализирано в издаването на съвременна литература на български и английски. Съставител е на англоезичната антология „На края на света: Съвременна поезия от България“. За превода и популяризирането на родната поезия Цветанка Еленкова говори като за мисия – отдадено, с покоряваща твърдост и заразителна вяра. Тя познава добре какво се случва на поетическа земя сега и навсякъде. За поезията и нейната преводимост е този разговор, но и за трите К, вечния хляб и стремежа към исихазъм. Кое-то сякаш е същото.

Мисля си за издателството “Small Stations Press“ със симпатия като за малка гара, на която се срещат (не)очаквани (не)познати. Самото име на издателството провокира тази асоциация. Малка международна спирка на литературите?

И международна, и българска. Освен чужди автори, напоследък издадохме и доста силни книги от български поети – Йордан Ефтимов, Пламен Антонов, Рада Панчовска. Предстои най-новата книга с фрагменти на Едвин Сугарев. Иначе в списъка ни с големи имена са поети като Реймънд Карвър, писатели като Мануел Ривас. Силно е застъпена англоезичната и испанската нишка, имайки предвид езиците и културите, с които работим двамата с Джонатан. Разбира се, това не е ограничаващо, напротив. Идеята ни е да разширяваме диапазона на автори – от цял свят. Както и да печатаме и разпространяваме, освен в България, и в чужбина. Кое-то и правим.

Ние сме единственото издателство в България, което има разпространение и в чужбина. Нашите книги могат да бъдат закупени чрез Amazon, Barnes & Noble и др. В България печатаме българските книги, в Англия – тези на английски език. Иначе „Малките гари“ е прекрасно име, което дойде от заглавието на едно мое стихотворение. Да не забравяме освен това, че „стейшънс“ означава и спирки. Нещо като спирките на Христос към кръста. За нас духовното измерение на нещата е много важно. Такъв е и подходът ни към литературата. Ако превръщаш словото във вербализация, по-добре не пиши. Напомня ми великолепното, изпълнено с огорчение изказване на Маргьорит Юрсенар в едно интервю: „Колко много книги, колко много отсечени дървета.“

Какво се случва с поезията в България днес? Какво е нейното лице?

Ние с Джонатан направихме един епохален проект, без да преувеличавам. Първата и единствена досега стойностна антология, издадена от най-престижното издателство за преводна европейска поезия в Англия – Shearsman Books. Антологията се казва: „На края на света: Съвременна поезия от България“ и включва 18 автори от поколението на Николай Кънчев до Николай Атанасов. Казвам епохална, защото правените досега опити в това отношение са книги, излизали от напълно маргинални издателства, които никога не са се появявали на пазара. Единствената по-значима е антологията „Clay and Star“, която излиза 20 години преди нашата в САЩ. Но тя е със съвсем друга концепция и приключва до поколението на 80-те.

За мен е болезнено да засягам въпроса за подбора в тези книги – той никога не е бил солиден, издържан. Тоест, или между добрите автори ще блесне някой посредствен, незнайно защо, или между добрите стихотворения от добри автори ще се включи някое, което не е на ниво. Всеки автор има такива. Или пък стихотворение с тематика, която направо отблъсква английско говорещия читател. Когато се публикуват неща от нашия селски бит например, или чисто български проблематики,

или заигравания с български литературни модели в постмодерен вариант, то едва ли би впечатлило, по-скоро би отегчило. Затова най-важното при една антология е да се знае към каква публика е насочена и да е висока летвата вътре. Както Селинджър пише: „По-горе билото, майстори.“

Билото на нашата антология наистина е високо – вътре няма случаен автор, и няма случайно стихотворение. В същото време сме си позволили да провокираме вкуса с нови имена, които може би не са най-нашумели в българската литературна общност, но в Англия наистина предизвикаха бурна реакция, когато четяхме стиховете на представянето в Лондон. Джонатан е преводачът. Повече от това не може да се желае – не просто няма по-добър преводач от него на българска поезия на английски, но и той е единственият. Освен това има зад гърба си сериозна преводаческа дейност и е изградил вече име във Великобритания. Тоест не е някой студент, влюбен в българската поезия.

Много е важно, за да се изнесе българската поезия в чужбина, специално визирам англоезичния свят, да се излиза със стабилни издателства там, в превод на неслучаен човек, и с автори, каквито ние имаме – които звучат убедително.

Българската съвременна поезия е не по-немоощна от съвременната англоезична, или испаноезична, или гръцка да речем. Напротив. Доста по-силна е. След поколението от 80-те на Георги Рупчев, Ани Илков, Владо Левчев, Кирил Мерджански, Едвин Сугарев беше ред на силната женска поезия. Имаше по-впечатляващи имена сред жените, отколкото сред мъжете. Най-новите поети днес са отново по-провокиращи сред мъжките имена.

Един проект, който току-що приключи, е представянето на 17 български поети в превод на английски и с оригиналните творби, които са поставени в Софийското метро. Това ме накара да се запозная с доста от най-младите, родени дори през 90-те. Което прочетохме и избрахме, наистина ни окуражава за бъдещето на поезията.

Да не говорим за силните имена сред класиците ни на 20-ти век, които още не са разпознати достатъчно в широк международен мащаб – Николай Кънчев, Биньо Иванов, Цветан Марангозов и т.н. Така че ще има работа за Джонатан.

Цветанка Еленкова и Джонатан Дън

Гледам корицата на антологията. На нея е изобразено потънало в тъмнина човешко тяло, на преден план – положени една върху друга топли, светли длани. И кръгъл селски хляб, който сякаш излиза от тялото, там – на мястото на сърцето, е хлябът. Опитах се да мисля за антологията само по нейната корица, без да мисля за авторите и текстовете в книгата. Тя излъчва смиреност и земност. Такава ли е поезията ни? Хлябът като метафора на българското?

За корица на антологията послужи картината на Бойко Колев – великолепен художник и наш приятел – „Пазители на светлината“. За заглавие пък послужи стихотворението на Николай Кънчев – „Пост скриптум“. Цитирала съм го в предговора. Цитирам го и тук: „На края на града, където свършват къщите, е манастирът./ На края на света, където свършват думите, е Словото.“ Така че, да, българската поезия е пазител на светлината и едновременно – Слово. С тази вяра сме подхождали към антологията и с това мото сме я правили. Да не забравяме, че славянският език и православие са нещо, което сме дали на света, даваме го и днес и ще го даваме и за в бъдеще – с различния, метафизичен, дълбок, парадоксален, екстремнен привкус в поезията. България е страна на контрастите. Такава е и нашата поезия. И затова не е скучна.

Предложих да поговорим за превода на поезия и за представянето на българската поезия извън България. Трябва да призная, че това е предизвикателство за мен, защото моят поглед и интересите ми са сякаш точно в обратната посока – живея извън България и жадно търся истинската, вътрешната, българска поезия, изобщо не искам да я прославям международно, искам да се наслаждавам на нейната самодостатъчност и с присъствието си да я живея и променям. Това не е позиция, с която се гордея, но е такава. Разбира се, да се превежда и популяризира българска поезия е благородно занимание, моите почитания за труда и отдадеността на вашето издателство! Какво ви мотивира? Как се приема българската поезия извън страната? Какво изненадва в нея, каква е нейната другост?

Ще цитирам едно изречение от гърба на антологията, което не мога да формулирам по по-добър начин: „Това (т.е. моделът наречен българска поезия) не е немската метафизика или френският сюрреализъм, не е източният мистицизъм или магическият реализъм на Латинска Америка. Това е поезия, заредена със смъртността на битието, с неговата рационализация през приз-

мата на символите, тайнствата и паралелизма. Характеристики на православната традиция.“

Искам да отбележа, че представянето в Лондон мина смайващо и за мен самата. Аз очаквах да присъстват няколко българи от нашата диаспора, посланикът и двама-трима служители на посолството. Знае се колко е оскъдна публиката на поетични вечери. За наша изненада имаше над 50 човека, между тях – британски издатели, редактори на списания, автори. Докато четяхме – на английски и на български – по едно стихотворение от избраните автори, можех по ритъма на ръкоплясканията да отгатна кои поети наистина предизвикаха фурор и кои се приеха с интерес, но по-спокойно. Необикновеността в поезията се харесва – и като мисъл, и като запис. Но не оригиналните на празни обороти. След представянето имаше повече от час въпроси от публиката и нови предложения за бъдещо изнасяне на поезията ни във Великобритания. Пак повтарям, има три основни компонента за успеха на българските автори в чужбина – добър преводач, добро издателство, добро разпространение. Важна е и подкрепата от институциите, разбира се – искрено благодаря на Министерство на културата и на Културния институт към Министерство на външните работи за финансовото рамо.

Какво научава човек*поет, когато превежда поезия от родния си език на друг? С какво обогатява това занимание?

Първото и най-важно, което научаваш, е, че всички сме преводачи на този свят. А не, че преводачът е и автор. Разбираш ме какво имам предвид.

Да, струва ми се, че говориш за онази същина, от която произлиза поезията, за изначалното, още преди думите и преди поета, който да „преведе“ същината по пътя на един език.

Това ми напомня за кратката полемика, която водихме при взимане на правата на Реймънд Карвър от вдовицата му –

поетесата Тес Галахър. А именно – тя твърдеше, че без автор няма преводач. Ние пък – че без преводач няма автор. И това май е вярно. Ако не си преведен на даден език, ако не си усвоен от дадена култура, все едно не съществуваш.

Има и още нещо, дори по-важно от това. Успехът на един автор зад граница зависи доколко той е добър преводач на самия себе си. Ако не пишеш по начин, по който да си добър преводач, все едно – никой няма да те чете. Ще ме извиниш за примера от религията, но Христос дойде на този свят именно като преводач. Бог никой никога не е видял и познал, но Христос слезе, за да го познаем. Прие човешки облик. Същото е и с авторството. Ако ти не дадеш човешки облик на произведението си, не очаквай някой да те преведе, още по-малко да те прочете. Тук не говоря за художествени понятия като абстракционизъм или реализъм. Трябва да пишеш на международен език, ако искаш да си международен. Дори своите реалии да усвоиш по начин, който няма да е плосък, а многоизмерен.

Ако стихотворението е живо същество, преводът на стихотворение е като негова снимка – хем е същото животно, хем не съвсем. Понеже познавам коварните подводни течения в един текст, сякаш чета преведена поезия винаги с малко недоверие, все търся измамата в превода. Преводачът трябва да е честен към текста преди всичко, нали? Но трябва и да е много изобретателен и гъвкаво да премията жилавите клонки на езика като майстор, който плете кошници. Фотограф и майстор на кошници бих казала. Какви са другите, абсолютно незаменими качества или умения, за да се направи един добър превод на стихотворение?

Най-важното е да си верен на духа на творбата. Да слушаш, както и да имаш музикален слух. Преди нещо да се е въплътило в творба, то е съществувало вече в духовна форма. Не ти ли се е случвало като автор понякога заглавието да дойде преди самото стихотворение, преди самата книга? Това е защото то

или тя вече съществуват в едно друго измерение. Някои автори дори сънуват нещата, които ще напишат или пишат все едно, че някой им диктува. След като бива създаден, първото нещо, което човекът прави, е да даде име на животните. Човекът е следователно само съ-създател. Така че като преводач най-важното е да уловиш подплънката на плата, плътта на името.

С английската поетеса Фиона Сампсън

Цветанка, ние можем да разговаряме още много за работата на преводача, но нека насочим вниманието и към теб като поет. Кои са твоите малки големи теми? Коя си ти – поетът?

Вълнуват ме темите, които вълнуват и другите. Смъртта, еросът – това беше писал критикът Алберт Бенбасат за книгата ми „Амфиполис на деветте пътя“. Една митологична книга за взела на Балканите. По-късно бяха публикувани стихосбирките ми „Седмият жест“ и „Изкривяване“. Които имат издания във Ве-

ликобритания, САЩ и Сърбия. Във Великобритания излязоха четири забележителни рецензии за „Седмият жест“. А предговорът на „Изкривяване“ е писан от големия американски поет Том Слей, което означава много за мен. С две думи – авторите на рецензии в списания „Поетри Ревю“ (Лондон), „МРТ“ (Оксфорд), „Абсинт“ (САЩ) и др. наблягат върху лингвистичната отговорност и имагинерна чувствителност в поезията ми, върху трансцендента и вярата, което „кара читателя да чувства, сякаш че всичко почва отново“. Яна Букова в нейна статия пише за девствеността на думите в текстовете ми, „които правят фразата да изглежда като обков“. Цитирам, защото е по-важно другите какво пишат, а не аз какво мисля. Често другите виждат неща, които авторът сам не е помислял. Това е, ако си добър в каквото правиш. Широтата на мислите и майсторството излизат извън контрола ти.

Понеже говорихме за духа. В момента ме интересуват исихазмът, иконописта, православието. Последната ми книга „Български фрески: Празник на корена“ е посветена на фреските от изоставени манастири, видени през погледа на десет богословски есета и със 125 уникални фотографии на Джонатан. Ние направихме едно поклонничество до 140 манастира за 6 години и книгата беше резултат от това. Тя има важна документална стойност, защото тези иконописи за първи път виждат бял свят. Започнахме и кампания, която нашето издателство и Фондация „Покров Богородичен“, заедно със Софийска митрополия и Столична община, инициира за опазване на културното ни наследство.

Как заниманията с превод се отразиха на твоята поезия?

Най-важното за един поет е да изгради правилен вкус. Не можеш да бъдеш поет, ако нямаш правилен вкус кое е качествена поезия. Затова първо трябва много да се чете, да се учиш от точните учители и после да пишеш.

С Джонатан бяхме в журито на литературната награда „Петко и Пенчо Славейкови“ в Трявна тази година. Това, което най-много

ме отчая не беше голямото число графомани, което е характерно за всеки конкурс, а начина на писане като в началото на века. Пишещото анонимно мнозинство в България още се идентифицира с Багряна и Славейков. С природните и сърдечни феномени. Това не е сериозно, особено ако имаш претенции на бъдещ поет. Ако в училищата и в университетите се насажда само българският модел от миналия век, и за литературата ще се окаже вярна поговорката, че и срещу нас да тичат, пак няма да ги стигнем. Аз имах щастието да бъда в редколегията на списание „Ах, Мария“, което в началото на 90-те беше бум в българската литература. Атмосферата около него, колегите и текстовете, които публикувахме, в голяма степен изградиха вкуса ми към добрата литература. Понеже не съм завършила филология, моето образование, изключвам училищното, започна от гръцките големи поети – Сеферис, Кавафис, Елитис, Рицос (списанието правихме с гръцки поети) и френския сюрреализъм. По отношение на това невероятен е приносът на Стефан Гечев и Кирил Кадийски.

Винаги съм се страхувала от това да ме попитат за поезията и поетите, които са моите образци, онези големите, с които искам да разговаряме, които ни изстрелват в невъзможни висоти или ни захвърлят жестоко на земята. Отговорът на този въпрос винаги е надменен, струва ми се. Предпочитам тийнейджърската лекота, с която двама се питат каква музика слушат. Ти каква поезия четеш?

Има добра и недобра поезия. Добрата е и красива. Така че обичам добра и красива поезия – както казват гърците – „калокагатия“. Ако не остане поне един ред от едно стихотворение в теб, то не си е заслужавало прочита. Такава поезия обичам.

А ако се изправи насреща ти млад бъдещ поет и те попита за няколко имена или книги, с които да започне, какво би отговорила?

ККК – Кавафис, Карвър, Кънчев.

Да погледнем напред. Какви са очакванията ти за родната поезия в бъдеще? Ако правиш отново антология след... да кажем – 50 години, какво би стояло на мястото на хляба?

Хлябът, както тялото, с нищо не може да се замести. Животът е слово, чиято метафора е хлябът. На една византийска икона, която купих последно от манастира Фанеромени в Левкада, Христос държи пред корема си хляба преди да го разчупи на учениците си. Защото хлябът отвън, а не вътре в корема е важен. Хлябът, който е слово. Словото, което възкръсва. А ако в българската поезия няма Възкресение, тоест нов живот – няма да я има и нея.

А твоите лични планове като поет? Какво да очакваме?

Току-що излезе преводът ми на Лоис Перейро, най-харизматичният за мен галисийски поет, който умира в Христовата възраст в резултат на натравяне, привикване към наркотици и СПИН. Сюрреалист, бунтар. Продължаваме с издателството. Иначе подготвям паралелно две книги, но затова не искам да говоря предварително. Предстои ми пътуване до най-големия фестивал в Латинска Америка през февруари – в Никарагуа. Всяка година получавам покани за международни участия, но гледам да се огранича до едно на година, понеже имам семейство и малък син. Не искам да се превърна в поет-номад. От това би пострадало писането ми, както и исихазмът, към който се стремя.